

**ALTINTEPE URARTU KALESİ (2012) KAZI ve ONARIM
ÇALIŞMALARI**

Mehmet KARAOSMANOĞLU

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
mkaraos@atauni.edu.tr

Halim KORUCU

Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
halimk@hotmail.com

Mehmet Ali YILMAZ

Araş. Gör., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
mehmetaliylmz@gmail.com

Öz

Erzincan Altintepe Kalesi ilk kez 1959-1968 yılları arasında Prof. Dr. Tahsin Özgüç tarafından kazılmıştır. Bu kazılarda çıkarılan Urartu Dönemine ait mimari kalıntılar ve küçük eserler Anadolu arkeolojisine önemli katkılar sağlamış ve temsil ettiği kültürün tek örnekleri olarak değerlendirilmiştir. 2003 yılından itibaren Atatürk Üniversitesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı adına Prof. Dr. Mehmet Karaosmanoğlu başkanlığındaki bir ekip tarafından kazılar devam etmektedir. İlk Dönem kazılarının ardından korumasız kalan kaledeki tahribat ve ortaya çıkarılan bazı mimari yapıların tarihlendirmesindeki sorunlar bilim dünyasının dikkatini çekmiştir. Devam eden ikinci dönem kazı ve onarım çalışmalarıyla önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu makale 2012 yılında gerçekleştirilen kazı ve onarım çalışmalarının sonuçları konusunda bilgiler verecektir.

Anahtar Kelimeler: Altintepe, Urartu, Erzincan, Urartu Mimarisi, Bizans Kilisesi

Altintepe Urartu Castle (2012) Digging and Restoration Works

Abstract

Erzincan Altintepe Castle has been excavated for the first time by Prof. Tahsin Özgüç between 1959 and 1968. Architectural findings belonging to the

Urartian Period and small findings which were taken out during those excavations provided important contributions to the Anatolian archaeology and they were considered the unique samples of the culture they represented. The excavations of Second term has been continued by a team under the chairmanship of Prof. Dr. Mehmet Karaosmanoğlu on behalf Atatürk University and Culture and Tourism Ministry since 2003. Destructions and dating problems in the castle which is unprotected after the first excavations draws attention to scientific world. Ongoing excavations and restorations of the second term have provided significant results.

This paper will provide information about the results of the excavations and restorations at Altintepe in 2012.

Keywords: Altintepe, Urartian, Erzincan, Urartian Architecture, Byzantine Church

Erzincan ili, Üzümlü İlçesi sınırları içerisinde, Erzincan Ovası'nın kuzey doğu bölümünde yer alan Altintepe 60 m yüksekliğindedir. 2003 yılından beri Atatürk Üniversitesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı adına Prof. Dr. Mehmet Karaosmanoğlu başkanlığındaki bir ekip tarafından kazı ve onarım çalışmaları devam etmektedir. Altintepe'de 2012 yılı kazı ve onarım çalışmaları, Batı iç Sur dışı, Apadana batı dış duvar önü, Taş yapı, Dış sur ve Havuz güneyi olmak üzere toplam 5 farklı alanda sürdürülmüştür. (**Çizim: 1**). Arkeolojik kazı çalışmalarının yanı sıra çevre düzenlemesi ve önümüzdeki yıllarda yapılacak olan restorasyon çalışmaları için hazırlıklar yapılmıştır.

Batı İç Sur Dışı

Çalışmalarına ilk olarak 2010 yılında başlanan Batı iç sur dışında 2011 kazı sezonunda kerpiç duvar yıkıntısı altında zeminin 3 m kadar altında yanık tabakasıyla karşılaşılıyordu (Karaosmanoğlu, Korucu, Yılmaz, 2013: 138). Açmadaki tabakanın doğu sınırına doğru devam etmesinden dolayı çalışmalar burada 2012 yılında da devam ettirilmiştir. Açma doğu ve batı yönünde genişletilmiştir. Açma içerisinde Urartu dönemi iç kale batı sur duvarına paralel, kuzey batı güney doğu doğrultusunda 1.70 m genişlik, 22 m uzunluğa sahip, yer yer kerpiç duvarı korunmuş temel kalıntısı açığa çıkarılmıştır. Yürüme zemininden 1.50 m alt kotta ortaya çıkarılan bu duvar muhtemelen Urartu öncesi bir döneme aittir. Güneye doğru genişletilen alanda Urartu Dönemi sur duvarına dik olarak yapılan 2.60 m genişliğinde, kısmen kerpiçleri korunmuş bir duvar kalıntısına rastlanmıştır. Bu duvarın sur duvarına destek olarak yapıldığını

düşünmekteyiz (**Foto.1**). Ayrıca Urartu dönemi sur duvarından düşen taşlar yerlerine konulmuştur. Bu alandan küçük buluntu olarak sadece çanak çömlek parçaları ele geçmiştir.

Apadana Batı Duvar Dışı

2011 kazı sezonunda apadana batı duvarının dış kısmında önceki yıllarda atılan toprağın kaldırılması amacıyla bu alanda çalışmalar başlatılmıştı. Toprağın tahliyesine 2012 yılında da devam edilmiştir. Kaldırılan toprak yığınının altından Urartu dönemine ait ilk evre apadanasına bağlı çevre yapılarının duvar temelleri açığa çıkarılmıştır. Bu alanda yürüme zemininden yaklaşık 1 m derinlikte 1.50 m genişliğinde genişletilmiş apadana duvarının altına devam eden bir duvar temeli ile karşılaşmıştır. Urartu dönemi I. katmanına ait bu duvarların iç sur duvarına doğru uzandığı ve işlevini bilemediğimiz geniş bir mekâna ait olduğu anlaşılmıştır (**Foto.2**). Alanın güneyinde, 1.40 m derinlikte mühür baskılı bir seramik parçası ele geçmiştir (**Foto.3**). Üzerinde koşar vaziyette işlenmiş geyik motifi yer almaktadır. Mühürler üzerine doktora çalışması olan Alina Ayvazyan bu baskıların ya atölye ya da kalite kontrol mührü olduğunu belirtmektedir (Ayvazyan, 2006: 105). Mühür baskılı seramikler birçok Urartu yerleşiminde karşımıza çıkmaktadır. Koşan geyik motifli baskıların yakın benzerini Armavir=Argisthinili (Ayvazyan, 2006: 426) ve Arin-Berd'te (Ayvazyan, 2006: 594, 604) görmekteyiz.

Bu alanın Güney batısında 2.70 m genişliğindeki Bizans Dönemi sur duvarının kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Bizans sur duvarına destek olarak konulan taşların güneyinde de 9.40 m uzunluğunda başka bir duvar temeli ile karşılaşmıştır. Bu temel, muhtemelen Urartu döneminin iç kale surunun uzantısıdır (**Foto. 4**). Ortaya çıkarılan tüm duvar kalıntılarını kalenin genel planına işleyerek bir yerleşim şeması oluşturulmaya çalışılmaktayız (**Çizim 2**).

Taş Yapı

T. Özgüç kazılarında tespit edilen ancak plana geçirilmeyen, ikinci dönem kazılarında Taş yapı olarak adlandırılan alandaki çalışmalar 2012 yılında da devam ettirilmiştir (**Foto. 5**). Kuzey iç kale sur duvarının dış kısmında akan taş ve toprak ile tamamen kapanmış yapının boyutlarını tespit çalışmaları sürdürülmüştür. 14 m uzunluğundaki yapının kısa duvarı taban seviyesinden 5 m derinliğe kadar kazılmasına rağmen tespit edilememiştir. Yapının sınırları ve işlevinin belirlenmesi için gelecek yıllarda bu alandaki çalışmalarımız devam ettirilecektir. Buradaki atık toprak içerisinde yoğun korozyona uğramış, mızrak

ucu olduğu düşünölen, bir metal obje ele geçmiştir. Önceki yıl kazılan KSD 5 (Kuzey Sur Dışı) ile taş yapı arasında -2.30 m derinlikte, 5.60 m uzunluğunda, 1.20 m. genişliğinde ve üstte 0.80 m. taş sırası ile altta 0.40 m yüksekliğinde iki sıra düzgün işlenmiş taşlardan yapılan teras duvarı açığa çıkarılmıştır (**Foto. 6**).

Taş yapının mimari olarak benzerine Çavuştepe’de rastlamaktayız. Çavuştepe Kalesi’ne çıkan iki rampanın ortasında, ana giriş kapısının yaklaşık 30 m kuzey-batısında çıkıntılı, kyklopik bir Urartu duvarı ile doğal kayaların çevirdiği büyük bir alan bulunmaktadır. Kazı çalışmalarını gerçekleştiren Afif Erzen bu yapının daha önceden ağıl olarak kullanıldığına dair bulgular elde etmiş ve yapıyı “Devlet Ahırını” olarak adlandırmıştır (Erzen, 1978: 15). Aynı dönem kazılarında kyklopik duvarın alt seviyelerinde, gerektiğinde açılıp kapatılabilen altlı üstlü savaklar açığa çıkarılmıştır (Erzen, 1968: 55). Oktay Belli, hayvan girişleri için uygun olmayan bu yapının büyük bir su biriktirme havuzu olduğunu önermektedir (Belli, 1997: 646; Belli, 2000: 212). Havuzda biriken suyun aşağıda bulunan tarlaların sulanmasında kullanıldığını düşünmektedir (Belli, 1997: 647).

Altıntepe’de açığa çıkarılan Taş yapının işlevi şimdilik bilinmiyor. Devam eden kazı çalışmalarından elde edilecek veriler, yapının işlevi konusunda fikir sahibi olmamızı sağlayacağı inancındayız.

Havuzun Güneyi

Havuzun güneyinde, batı iç kale sur duvarı ile önceki yıllarda açığa çıkarılmış kare planlı oda arasında kalan kısımda 2x5 m ölçülerinde bir açma açılmıştır. Bu açmada yürüme zemininden 1 m derinlikte, uzunluğu 0.80 m, genişliği 0.25 m ölçülerinde yek pare taşa oyulmuş bir yalıklı çörtten tespit edilmiştir. Taşın oyuk kısmı 0.15 m çapında çörtten kısmı ise 0.09 m genişlik, 0.55 m uzunluğundadır. Çörtten, ilk evreye ait mutfaktan gelen kanaletle bağlantılıdır. Ayrıca odanın batı duvarının iç kale batı suru ile birleştiği ve bu çörttenin de taş duvar temeli üzerine yerleştirildiği görölmüştür (**Foto. 7**).

Bu alandaki diğeri bir açma 3x3 m ölçülerinde olup geç dönem yapısının güneyinde yer almaktadır. Geç dönem yapısının altına doğru devam eden, 2 m genişliğinde 2.90 m uzunluğunda Urartu dönemine ait olduğu düşünölen bir duvar temeli açığa çıkarılmıştır. Geç dönemde de kullanılan bu duvar temellerinin aslında Urartu döneminde sur duvarına bitişik yapılan 5.60 x 6.10 m ve 4.20 x 5.60 m ölçülerindeki odalara ait olduğu tespit edilmiştir (**Foto. 8**).

Doğu Dış Sur Duvarı

Altıntepe Urartu Kalesi -diğeri Urartu kalelerinin bir kaçında görölen- çift surla çevrili bir kaledir. İç Kale sur duvarları yöneticinin ikamet ettiği sarayı, Apadanayı, Tapınak kompleksini, mahzeni ve müstemilatı çevrelemektedir. İç

kale surlarında kyklopik yöntemin yanı sıra klasik yönteminde kullanıldığı anlaşılmaktadır⁵⁰. Dış kale surları, korunma ihtiyacı veya kalenin ihtiyacı olan diğer mekânların korunması amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. İnşa tarzları farklı olan bu surlar Altın-tepe Urartu kalesinin etkileyici mimari kalıntıları arasındadır.

2011 yılında, kalenin doğusundaki Urartu Dönemi dış sur duvarlarının tespitine yönelik çalışmalarda sur duvarının 40 m uzunluğundaki bölümü açığa çıkarılmıştı (Karaosmanoğlu, Korucu, Yılmaz, 2013: 139). 2012 yılında, bu duvarın kuzey ve güney doğrultusunda çalışmalar sürdürülmüş ve toplamda 90 m uzunlukta bir alan açılmıştır (**Foto. 9**). Kuzey doğrultusunda yaklaşık 12 m daha açılan sur duvarının rizalitinin üzerinde 1 adet basit mezar, sur duvarının üzerinde ise 3 adet basit toprağa gömü tarzında mezar açığa çıkarılmıştır. Bu mezarların sadece bir tanesinde bir adet demir yüzük ele geçmiştir. Yine bu alanda atık toprak içinde ele geçen 1 adet kemik amulet ve pişmiş toprak figürine ait kahverengi boyalı çarık diğer buluntulardır (**Foto. 10**).

Sur duvarının güney doğrultusundaki çalışmalarda 17.40 m.lik alan açılmış olup bu alanda sur duvarının dış kısmında 10 tane geç dönem mezarı tespit edilmiştir (**Foto.11; Çizim 3**). Bu mezarlardan 1 tanesi kiremitle çevrelenmiş olup içerisinde çocuk iskeleti ve bir adet camdan yapılmış siyah boncuk dışında her hangi bir buluntu ele geçmemiştir (**Foto. 12**). Diğer mezarlardan 6 tanesi tek sıra taşlarla çevrelenmiş, üzeri kaba işlenmiş taşlarla kapatılmıştır. Bu mezarlarda iskeletler dışında her hangi bir mezar buluntusu ele geçmemiştir. Yine bu alanda tespit edilen diğer 3 mezar basit toprağa gömü tarzındadır. Bunlardan biri sur duvarı temel taşlarından biri sökülerek yerleştirilmiştir. Bu mezarda 9 adet boncuk, 1 adet altın başlı kemik iğne ve 1 adet bronz yüzük ele geçmiştir (**Foto. 13**). Mezarların çevre örgüsü ve üst örtüsünde kullanılan taşlar doğu yamaç üzerinde yer alan zemini mozaikli kilisenin taşlarıdır. Bu nedenle mezarların, kilisenin bilinmeyen bir nedenden ötürü yıkıldığı dönemden sonraki bir döneme ait olduğunu düşünmekteyiz. Bu zaman dilimi için önerimiz ise kilisenin etrafındaki mezarlardan kemik analizleriyle MS 9-12. yüzyıl arası olabilir (Can, 2010: 8). Altın-tepe ve çevresinde ikamet eden halk Altın-tepe'nin doğu yamacını mezarlık olarak kullanmıştır.

⁵⁰ Kyklopik ve Klasik yöntem Urartu surları için bkz. Çilingiroğlu, 1983: 28, 31

Çevre Düzenlemesi

2012 Kazı sezonunda Altıntepe'nin güney yamacında bulunan açık hava tapınağı ve mezarlara ulaşım kolaylığı ve gelecek yıllarda yapılması planlanan restorasyon çalışmalarında kullanılacak bir yol açılmıştır. Söz konusu yol, tamamen el yordamıyla, kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda 170 m uzunluğunda 2.50 m genişliğinde ve ortalama 0.50 m derinliğinde açılmıştır. Bu yol açma boyunca da herhangi bir yapı veya buluntuyla karşılaşılmamıştır.

Ayrıca 3 no.lu mezarda yapılması planlanan restorasyon sırasında üst kısmında tepeden gelecek akıntıyı önlemek ve çalışmaları sağlıklı yürütebilmek için 5x15 m ölçülerinde 0.50 m derinliğinde bir teras açılmıştır. Bu teras açmasında da her hangi bir yapı veya buluntuyla karşılaşılmamıştır.

Kazı çalışmalarına ilk olarak 2003 yılında başladığımız Bizans Dönemine ait zemini mozaikli kilisenin (Karaosmanoğlu, Özkan, Öztürk, Can, Korucu, 2005: 129 vd.) etrafı tamamen kapatılmıştır. Kilisenin restorasyonu 2011 yılında Erzurum Röleve ve Anıtlar Müdürlüğü desteğiyle tamamlanmıştır (Karaosmanoğlu, Korucu, Yılmaz, 2013: 140).

2012 yılında, yağışlı havalarda kilisenin mozaikli tabanının çatıdan ve yamaçtan gelen yağmur sularından etkilendiği anlaşılmıştır. Bu nedenle kilisenin duvarlarını ve mozaik tabanını korumak amacıyla güney-batı ve kuzey dış duvarlarının kenarından yaklaşık 1 m. dışardan, mozaikli zemin seviyesinden aşağıda olmak kaydıyla bir kanal açılarak drenaj borusu döşenmiştir. Boruların üstü önce çakıl taşları ve sonrada toprakla kapatılmıştır (**Foto. 14**). Sonraki yıllarda yapılan kontroller bu sistemin çalıştığını ortaya koymuştur.

Altıntepe Urartu Kalesi mimari özelliklerini, yapı geleneklerini ve yaşadığı en parlak dönemdeki ihtişamını anlatabilmek için 3D Max Studio programında çizim çalışmaları başlamıştır (**Çizim 4-5**).

Kaynakça

Ayvazyan, A. (2006) "Urartian Glyptic: New Perspectives" (Yayınlanmamış Doktora Tezi) University of California, Berkeley.

Belli, O. (1997) "Doğu Anadolu Bölgesi'nde Keşfedilen Urartu Barajlarına Toplu Bir Bakış", *Belleten* 229, 638-751.

Belli, O. (2000). "Çavuştepe (Sardurihinili) Kazıları" (Ed. O. Belli) *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, 210-216. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Can, B. (2010) "Erzincan Altın-tepe Church with Mosaic", *Journal Of Mosaic Research*, 5-14

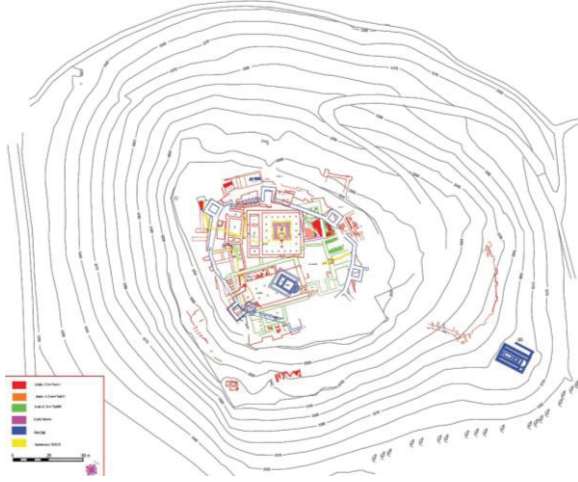
Çilingiroğlu, A. (1983) "Urartu Sur Duvarları Üzerine Düşünceler" *Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi* II, 28-37.

Erzen, A. (1968). "Van Çavuştepe Kazısı" *Türk Arkeoloji Dergisi XV-I*, 55-57.

Erzen, A. (1978). *Çavuştepe I: M.Ö. 7.-6. yüzyıl Urartu Mimarlık Anıtları ve Ortaçağ Nekropolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Karaosmanoğlu M.-Özkan H.-Öztürk N.-B. Can-Korucu, H. (2005) "Altın-tepe Kazısı 2003" *26. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt*, 127-138

Karaosmanoğlu M. - Korucu H. - Yılmaz M. Ali (2013) "Altın-tepe Urartu Kalesi 2011 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları" *34. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt*, Ankara, 137-146.

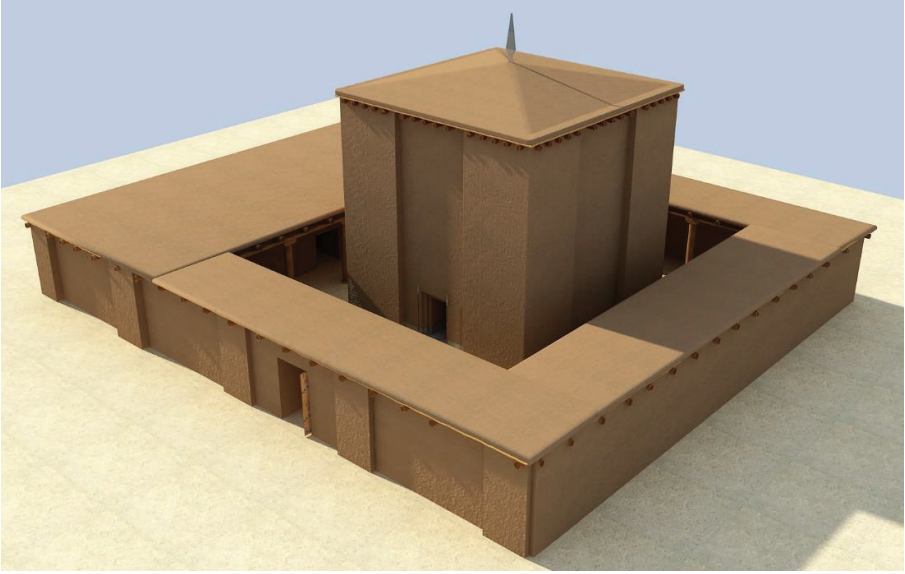
Çiz. 1: Altuntepe Genel Plan

Çiz. 2: Apadana Batı Duvar Dışındaki Urartu Yapıları Planı

Çiz. 3: Doğu Dış Sur Duvarlarının Planı

iz. 4: 3D modelleme çalışmaları

iz. 5: 3D modelleme alışmaları

Foto. 1: Batı İç Sur Dışı-Sura Destek Olarak Yapılan Duvarlar

Foto. 2: Apadana Batı Duvar Dışındaki Urartu Duvar Temelleri

Foto. 3: Apadana Batı Duvar Dışında Ele Geçen Mühür Baskılı Urartu Seramik Parçası

Foto. 4: Apadana Batı Duvar Dışında İzlenen İç Kale Suru

Foto. 5: Taş Yapı

Foto. 6: Taş Yapının Üstündeki Teras Duvarı

Foto. 7: Havuzun Güneyindeki Yaklı rtten

Foto. 8: Havuzun Güneyindeki Urartu Yapıları

Foto. 9: Doğu Dış Sur Duvarı

Foto. 10: Doğu Dış Sur Duvarı Önünde Ele Geçen Pişmiş Toprak Figürin Ayağı

Foto. 11: Doğu Yamaçtaki Ortaçağ Mezarları

Foto. 12: Doğu Yamaçtaki Kiremit Mezar

Foto. 13: Doğu Yamaçtaki Ortaçağ Mezarlarından Buluntular

Foto. 14: Kilise Etrafına Döşenen Drenaj Borusu